

اسناد آماده بهره‌برداری آرشیو سازمان

سازمان اسناد ملی ایران که وظیفه‌ی خطیر حفظ و نگهداری میلیون‌ها برگ‌سند تاریخی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، علمی و... نیز تحقیق و بررسی درباره‌ی میلیون‌ها سند دیگر را برعهده دارد، می‌کوشد با انتشار کلیاتی از مشخصات اسناد آماده بهره‌برداری، موجبات آشنایی هرچه بیشتر دانش‌پژوهان و استفاده از انواع اسناد موجود در آرشیو ملی را فراهم آورد.

در حال حاضر اسناد دوره‌های صفویه، افشاریه، زندیه و خاندان بختیاری و اعتلاءالملک که دارای حجم بسیار اندک و محدودی هستند و نیز بخشی از اسناد وزارت کشور، آموزش و پرورش و شهرداری تهران فهرست‌نویسی و طبقه‌بندی گردیده و آماده ارائه به مراجعین می‌باشند. همچنین کار تنظیم و فهرست‌نویسی قسمتی از اسناد اداره محاکمات وزارت امور خارجه، نخست‌وزیری و وزارت دارایی مراحل نهایی خود را طی می‌کنند و در آینده‌ای نزدیک مورد بهره‌برداری قرار خواهند گرفت.

در این جا برای آشنایی علاقه‌مندان با موضوع و مشخصات مجموعه‌های فوق‌الذکر به معرفی مختصر هر یک از آنان می‌پردازیم.

۱- اسناد سلسله صفویه

مجموعه اسناد سلسله صفویه حاوی ۷۱ برگ سند است که متعلق به سال‌های ۱۱۴۸ - ۹۱۸ ق. می‌باشد. این اسناد ذیل سه عنوان طبقه‌بندی شده‌اند.

الف: موقوفات - اسناد این بخش شامل چند وقف‌نامه و فرمان برای اصلاح امر موقوفات در شهرهای اصفهان، شیراز، گلپایگان و مشهد است که از سوی شاه عباس ثانی، شاه سلطان حسین و میرزا اسعدالدین محمد وزیر دارالسلطنه هرات صادر گردیده است.

ب: مالکیت و زمین - در ذیل این عنوان ۴۰ سند موجود است که شامل تعدادی قبایله فروش، اجاره‌نامه قراء، قنوات، املاک مزروعی و مستغلات می‌باشد. همچنین در این مجموعه چندین فرمان از طرف شاه عباس اول، شاه عباس ثانی و سلطان حسین صفوی در مورد سیورغال برخی افراد و فرمان‌هایی مبنی بر انتقال، اتباع، واگذاری، ضبط و تصدی، پرداخت مالیات املاک مختلفه در مناطق اصفهان، فارس، خراسان، آذربایجان و مازندران به چشم می‌خورد.

ج- انتصابات، امور حقوقی و سایر امور مملکتی - بیشتر اسناد این قسمت فرمان‌هایی هستند، از طرف شاه سلیمان، شاه سلطان حسین و شاه طهماسب ثانی مبنی بر اعطای خلافت، وزارت، نیابت وزارت و حکومت به افراد مختلف.

۲- اسناد سلسله افشاریه و زندیه

این مجموعه که حاوی ۷۳ برگ سند و مربوط به سالهای ۱۱۴۶ - ۱۲۰۹ ق. است، تحت موضوعات زیر تنظیم گردیده است:

الف: اسناد ملکی - اغلب این اسناد، قبایله فروش اراضی و املاک مزروعی در مناطق فارس، تبریز و دامغان و نیز تعدادی اجاره‌نامه و فرمان واگذاری اراضی می‌باشد.

ب: اسناد حقوقی و مالی - شامل موضوعاتی از قبیل مصالحه‌نامه مهریه، تعیین حقوق دیوانی یک قریه، ادای دین، پرداخت دستمزد، کمبود پول سیاه در معاملات و مواردی از این قبیل می‌باشد.

ج: وقف - فقط یک سند ذیل این عنوان در رابطه با اراضی وقفی امامزاده‌های گنبد یگان موجود است.

د: عقدنامه - تنها سند این بخش را قبایله ازدواج احمد بیگ با ماه نساء خانم (۱۲۰۸ ق) تشکیل می‌دهد.

ه: فرامین، انتصاب و احکام برقراری مواجب - شامل چند فرمان از نادر شاه و کریم خان زند در مورد انتصاب رتبه دارالعباده یزد، قضایگری ولایت کردستان، کدخدایی ایل صوفیانلو و نیز تعیین مقرری برای بعضی از افراد می‌باشد.

و: امور قشونی و مسائل ایلات - این موضوع دارای سه برگ سند در خصوص تدارک قشون و کارسازی غله جهت تدارک و اعزام لشکر به هرات و نیز استمالت از طوایف و ایلات می‌باشد.

۳- اسناد خاندان بختیاری و اعتلاء الملک

این مجموعه که در اردیبهشت ماه ۱۳۶۱ از طرف مرکز اسناد انقلاب اسلامی برای نگهداری به سازمان اسناد ملی ایران تحویل گردیده است، شامل ۱۱۴۰ برگ سند می باشد. بخش عمده آن اسناد و مکاتبات و نامه های مربوط به امیر حسین خان بختیاری، فرزند خسرو خان سردار ظفر می باشد.

بخش قابل توجهی از اسناد این مجموعه مربوط به اعتلاء الملک (نصرالله خلعتیری) می باشد که آن را می توان مجموعه ای جداگانه تلقی نمود.

در هر صورت مجموعه فوق در سه گروه زیر طبقه بندی و تنظیم گردیده است:

الف: اسناد خاندان بختیاری - شامل اسناد و مکاتبات حقوقی و مالی خاندان بختیاری، مکاتبات رسمی بعضی از خوانین بختیاری در زمان تصدی آنان در مشاغل دولتی، پیمان نامه های خوانین مزبور، اسناد مربوط به سهام نفت این خاندان و ارتباطات مالی آنان با کمپانی نفت انگلیس و کمپانی لینچ و بعضی نامه ها و مکاتبات خصوصی متفرقه می باشد.

ب: اسناد اعتلاء الملک که در سه گروه تنظیم شده اند.

گروه اول: مربوط به مسائل اداری، سیاسی و روابط خارجی ایران در دوره تصدی اعتلاء الملک

صورت حفظ گردد. این دو مجموعه اسناد که گویای سیر تحول آموزش و پرورش طی سال های ۱۳۱۸ ق، تا ۱۳۵۳ ش. می باشد و مطالب جانبی دیگری را در بردارد، تحت عناوین زیر تنظیم گردیده اند:

۱- تشکیلات و امور عمومی

۲- تعلیمات عالی در داخل کشور

۳- تعلیمات عالی در خارج از کشور

۴- مدارس ایرانی در خارج از کشور

۵- مدارس کشورهای دیگر در ایران

۶- تعلیمات متوسطه و ابتدایی

۷- فرهنگ و فرهنگستان

۸- جراید و مطبوعات

۹- کنگره ها و مجامع بین المللی و مبادلات

فرهنگی

۱۰- اجازه نامه ها و اعتبارنامه های مراکز

علمی فنون و حرف

۱۱- اتحادیه ها، سندیکاها و انجمن های

مذهبی، سیاسی و صنفی

۱۲- تعیین حدود اجازه استفاده از لباس و

منصب روحانیت و فتاوی مراجع

۱۳- چاپ و انتشار- کتاب و کتابخانه

۱۴- تربیت بدنی

۱۵- امتیازنامه ها و فعالیت اتباع خارجی در

صنایع و علوم و حرف

۱۶- اوقاف

۱۷- صنایع مستظرفه

۱۸- اجتماعات، تعطیلات و اعتصابات

مدارس

در وزارت خارجه است. در این گروه اسناد و مکاتبات مهمی پیرامون روابط ایران با عثمانی و روس، مسائل ایران در جنگ بین الملل اول و مکاتبات هیأت اعزامی ایران به کمیسیون صلح پاریس را می توان یافت.

گروه دوم: اسنادی است که مربوط به امور مالی و وزارت مسالیه در دوران تصدی اعتلاء الملک در پست وزارت مالیه است.

گروه سوم: شامل مکاتبات و نامه های خصوصی و متفرقه اعتلاء الملک می باشد. ج: اسناد و مکاتبات متفرقه و پراکنده.

۴- اسناد وزارت آموزش و پرورش (سری الف و ب)

اسناد این وزارتخانه دو مجموعه سری الف و ب را شامل می شود که تنظیم و طبقه بندی آنها براساس تشکیلات وزارتخانه مزبور صورت گرفته است و حتی الامکان کوشش به عمل آمده تا هر کجا نظم و قاعده ای وجود داشته است به همان

- ۱۹- آثار باستانی، عتیقات
- ۲۰- صحیه و بهداشت مملکتی
- ۲۱- نظام وظیفه

۵- اسناد وزارت کشور (سری الف)

مجموعه اسناد وزارت کشور شامل کسبه مکاتبات وزارت کشور (داخله) بین سال‌های ۱۳۴۲ - ۱۲۷۱ ش (۱۳۸۳ - ۱۳۱۰ ق) می‌باشد و دارای مطالب متنوع و مهمی است که تحت ۲۰ عنوان اصلی زیر تنظیم و طبقه‌بندی گردیده است:

- ۱- آموزش و پرورش
- ۲- امور اداری و عمومی تشکیلات مملکتی
- ۳- آثار باستانی، عتیقات
- ۴- آمار و اعلام

۵- انقلابات و حوادث داخلی

- ۶- اوقاف
- ۷- احزاب و جمعیت‌های سیاسی و صنفی
- ۸- بودجه، خزانه و مالیت
- ۹- تعرفه احوال - القاب و عناوین
- ۱۰- جنگ اول جهانی و جنگ دوم جهانی
- ۱۱- راه
- ۱۲- روابط خارجی
- ۱۳- قوانین
- ۱۴- گزارشات محرمانه و عادی
- ۱۵- گمرک
- ۱۶- دامپروری، زراعت، کشاورزی و

صنعتی

- ۱۷- مجلسین
- ۱۸- مطبوعات و کتب
- ۱۹- معادن و صنعت
- ۲۰- مذاهب و فرق

هر یک از موضوعات فوق چندین عنوان فرعی را در برمی‌گیرد. به طور مثال تحت عنوان «انقلابات و حوادث داخلی» موضوعات زیر مشاهده می‌شود:

انقلاب مشروطیت، جنگ رحبه خان چلبیانلو، کودتای ۱۲۹۹ ش، قبایل اسلطنه ماکویی، واقعه پارک تابک، قیام جنگل، ایلات (به تفکیک هر یک از مناطق کشور)، اسمعیل آقا سمینقو، دولت آزاد ایران (نظام اسلطنه)، نایب حسین کاشی، قیام و جنگ‌های سالار ندوله، حوادث و انقلابات (به تفکیک مناطق مختلف کشور)، کودتای ۲۵ تا ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، وقایع ۳۰ تیر ۱۳۳۱، اعتصابات و اعتراضات کارگران و دهقانان، نهضت‌های ایران، قیام سید عبدالحمین لاری و نهضت دشتی، دشتستان و تنگستان.

۶- اسناد شهرداری تهران

این مجموعه اسناد که بیانگر سیر تحول و فعالیت‌های شهرداری تهران بین سال‌های ۱۳۵۴ - ۱۲۶۸ ه.ق می‌باشد، تحت عناوین زیر تنظیم یافته است:

- ۱- امور اداری و مالی
- ۲- انجمن شهر
- ۳- احصائیه و آمار
- ۴- عمران
- ۵- اصناف، ارزاق، جنس و کنترول

قیمت‌ها

۶- درمان، بهداشت، آموزش و خدمات

- ۷- آتش نشانی
- ۸- رجال و شخصیت‌ها (شهرداران، نسیه‌رگان محاسن، وزراء، امیر کبیر، میرزا کدیچک خان، دکتر مصدق، خندان پسنوی، شاهپور بختیار و حاج آقا امین نصرب)
- ۹- قوانین و تصویب نامه‌ها
- ۱۰- وزن و مقیاسات
- ۱۱- طرح، نمودار، عکس و نقشه
- ۱۲- نظیه
- ۱۳- امور شهرستان‌ها
- ۱۴- روابط خارجی
- ۱۵- جرید و مطبوعات
- ۱۶- عورض
- ۱۷- دربار

لازم به تذکر است که علاقه‌مندان و پژوهشگران می‌توانند جهت آشنایی بیشتر با ریز موضوعات اسناد فوق‌الذکر به کتب فهرست راهنمای اسناد آماده بهره‌برداری، از نشریات سازمان اسناد ملی ایران مراجعه نمایند. مدیریت خدمات آرشویی

